

Correctievoorschrift HAVO

2007

tijdvak 1

filosofie

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel
- 5 Inzenden scores
- 6 Bronvermeldingen

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 41 en 42 van het Eindexamenbesluit v.w.o.-h.a.v.o.-m.a.v.o.-v.b.o. Voorts heeft de CEVO op grond van artikel 39 van dit Besluit de *Regeling beoordeling centraal examen* vastgesteld (CEVO-02-806 van 17 juni 2002 en bekendgemaakt in Uitleg Gele katern nr 18 van 31 juli 2002).

Voor de beoordeling zijn de volgende passages van de artikelen 41, 41a en 42 van het Eindexamenbesluit van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examinerator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinerator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door de CEVO.
- 2 De directeur doet de van de examinerator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de gecommiteerde toekomen.
- 3 De gecommiteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door de CEVO.

- 4 De examiner en de gecommiteerde stellen in onderling overleg het aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Komen zij daarbij niet tot overeenstemming, dan wordt het aantal scorepunten bepaald op het rekenkundig gemiddelde van het door ieder van hen voorgestelde aantal scorepunten, zo nodig naar boven afgerond.

2 Algemene regels

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de CEVO-regeling van toepassing:

- 1 De examiner vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examiner en door de gecommiteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
  - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
  - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel;
  - 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
  - 3.4 indien slechts één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
  - 3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
  - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;
  - 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;
  - 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, hoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen.
  - 3.9 indien een kandidaat op grond van een algemeen geldende woordbetekenis, zoals bijvoorbeeld vermeld in een woordenboek, een antwoord geeft dat vakinhoudelijk onjuist is, worden aan dat antwoord geen scorepunten toegekend, of tenminste niet de scorepunten die met de vakinhoudelijke onjuistheid gemoeid zijn.

- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Voor een juist antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal punten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan één antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
- 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar één keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 7 Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dat examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan de CEVO. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.
- 8 Scorepunten worden toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
- 9 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.

NB Het aangeven van de onvolkomenheden op het werk en/of het noteren van de behaalde scores bij de vraag is toegestaan, maar niet verplicht.

3 Vakspecifieke regels

Voor dit examen kunnen maximaal 49 scorepunten worden behaald.

Voor dit examen zijn geen vakspecifieke regels vastgesteld.

4 Beoordelingsmodel

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Opgave 1 Utopie en biotechnologie

1 maximumscore 4

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg van begrippen 'homo faber' en 'politikón zóion', waaruit het verschil blijkt 2
- een toepassing van deze begrippen op het citaat 2

voorbeeld van een goed antwoord:

- De 'homo faber' is een bewerker en maker van dingen, iemand die de natuur beheerst en verbetert 1
- De 'politikón zóion' is de samen met anderen en in een gemeenschap handelende persoon, zodat sociale vraagstukken hierbij een grotere rol spelen dan bij de 'homo faber' 1
- In de tekst van Safranski wordt gesproken van selectie en genetisch modelleren. Dit verwijst naar de 'homo faber' die de uiterlijke natuur en in dit geval de menselijke natuur beheerst en verbetert. Tegelijkertijd is er ook sprake van de 'politikón zóion'; Safranski schetst een mogelijke nieuwe klassenmaatschappij die ongetwijfeld tot veranderingen leidt in de verhoudingen tussen mensen 2

2 maximumscore 4

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- de drie door Bacon genoemde doelen 3
- voorbeelden uit de hedendaagse samenleving van technische verworvenheden waarmee genoemde doelen bereikt kunnen worden 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- De doelen die Bacon wil bereiken zijn gezondheid, macht en rijkdom 3
- Er zijn vele voorbeelden te vinden in onze samenleving, zoals operatietechnieken om de gezondheid te vergroten, de wapenindustrie om macht te vestigen en de commerciële media om de rijkdom te vergroten 1

3 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een antwoord op de vraag of de ontwikkeling in tekst 1 utopisch of dystopisch genoemd wordt 0
- een argumentatie en een verwijzing naar het citaat 1
- een criterium dat zinvol gebruikt kan worden om te onderscheiden tussen een utopie en dystopie 1
- een argumentatie waarom dat criterium zinvol gebruikt kan worden 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Er is in tekst 1 sprake van een dystopische ontwikkeling 0
- In het citaat van Silver is sprake van bedrijven die reclame maken voor hoogwaardige zaadcellen en zodoende handelen in menselijke eigenschappen om winst te maken 1
- Het criterium wat volgens mij zinvol gebruikt kan worden: je mag geen geld verdienen aan het manipuleren van de menselijke natuur door het verhandelen van eigenschappen. 1
- Het criterium wat ik gebruik is dus een (Kantiaanse) morele norm, en geldt voor mij altijd: je mag de menselijke natuur of manipulatie daarvan nooit als middel gebruiken om geld te verdienen 1

Opmerking

Een tegengesteld antwoord – mits juist beargumenteerd en gebruikmakend van een relevant criterium – kan ook worden goed gerekend.

4 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- het onderscheid van More tussen echte en onechte behoeften 1
- van beide soorten behoeften een voorbeeld 1
- een uitleg waaruit blijkt dat het onderscheid tussen echte en onechte behoeften een verklaring kan geven voor het teniet doen van geluk 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- More maakt een onderscheid tussen echte behoeftes waarvan het vervullen de mens gelukkig maakt en de onechte behoeftes die weliswaar ook oneindig zijn, maar waarvan de vervulling niet gelukkig maakt 1
- Een voorbeeld van een echte behoefte is vrijheid, het verlangen het eigen leven naar eigen inzicht te ontwikkelen en zo het geluk te vergroten. De behoefte aan imago-goederen, zoals merkkleding, of automerken kan onecht genoemd worden, omdat dit geen blijvend geluk geeft 1
- In een technische utopie is het vervullen van deze onechte behoeftes realiseerbaar, zonder dat het geluk nu toeneemt. Het kan het geluk zelfs verminderen, bijvoorbeeld wanneer mensen alleen werken om te consumeren en niet toekomen aan zelfontplooiing 1

5 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- het utilisme met toelichting 1
- een redenering vanuit het utilisme gebaseerd op twee argumenten, waaruit blijkt dat ook een andere conclusie mogelijk is 2

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Rietdijk rechtvaardigt zijn standpunt met een utilistische redenering. Door wat hij voorstelt, zal het totale geluk (als doel) toenemen. Maar er is ook een ander conclusie mogelijk, want (twee van de volgende argumenten) 1
- Het is denkbaar dat een wereld waarin alleen de 'goede' genen kans van slagen hebben, het vermogen om geluk te ervaren afneemt. 1
- Bovendien zijn de gevolgen niet goed te overzien 1
- Ten derde is voornamelijk niet duidelijk hoe en door wie bepaald wordt wat 'goede genen' zijn. 1
- Ten slotte is er geen garantie dat het geluk daadwerkelijk toeneemt; geluk hangt van veel meer factoren af 1

Opmerking

Per juist argument 1 scorepunt toekennen met een maximum van 2 (en met een totaalscore voor de hele vraag van 3).

6 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg van de spanning tussen de maakbaarheid van de samenleving en een onveranderbare menselijke natuur 1
- de redenering waarom deze spanning volgens Fukuyama niet langer bestaat 1
- de mogelijkheden van de genetica die Rietdijk schetst 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Het idee van een onveranderbare menselijke natuur kan grenzen stellen aan wat maakbaar is of aan wat te veranderen is. Uit een onveranderbare menselijke natuur met haar fundamentele behoeftigheid en verlangens kunnen noties met betrekking tot goed en kwaad voortvloeien en daarmee ook bepaalde waarden en grondrechten. 1
- Volgens Fukuyama bestaat deze spanning door de huidige biotechnologie niet langer. Dit omdat met de biotechnologie voor het eerst de mogelijkheid bestaat de van oudsher onveranderbare natuur van de mensen daadwerkelijk te veranderen. 1
- Rietdijk heeft het expliciet over een genetische verbetering van de wereldbevolking, waaruit blijkt dat hij enerzijds een impliciet criterium gebruikt om vast te kunnen stellen wat beter of slechter is voor de mens en anderzijds de menselijke natuur als veranderbaar beschouwt 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

7 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een voorbeeld waarmee je vanuit de opvatting van Aristoteles over de menselijke natuur tegen de ontwikkelingen in de genetica kunt pleiten 2
- een uitleg waarom je op basis van dit voorbeeld tegen de ontwikkelingen in de genetica kunt pleiten 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Ook minder begaafden streven naar geluk en realisering van mogelijkheden, zij het op een andere manier. In de genetica daarentegen worden van buitenaf normen opgelegd over wat een menswaardig leven is of zou kunnen zijn 1
- Het behoort volgens Aristoteles tot de menselijke natuur om te verlangen naar geluk en dat kun je niet veranderen. 1
- Volgens bijvoorbeeld Fukuyama houdt Aristoteles zich in zijn (complexe en genuanceerde) visie vast aan de diversiteit van natuurlijke en menselijke doeleinden en lijkt hij daarmee ook recht te willen doen aan verschillen, bijvoorbeeld ook aan minder begaafden 1

Opgave 2 Sociale utopieën tussen fantasie en werkelijkheid

8 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- het noemen en uitleggen van het principe van Bloch: 'hoop' 1
- een toepassing van het 'principe hoop' op het ontstaan van utopische fantasieën zoals het land 'Cocagne': een verlangen naar een mogelijke en betere wereld 2

voorbeeld van een goed antwoord:

- Het 'principe hoop' is volgens Bloch een centraal principe in alle utopieën: uit elke utopie blijkt op welke gebieden in die tijd een tekort wordt ervaren 1
- In de vorm die de utopische fantasie 'Cocagne' heeft aangenomen, zien we de concrete verlangens terug naar een betere wereld. Die concrete verlangens laten zien op welke punten de mensen hoop koesteren naar een mogelijke en betere wereld: voldoende voedsel, een behaaglijk klimaat en een verbod op arbeid 2

9 maximumscore 5

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- de drie criteria om utopieën te beoordelen met een duidelijke omschrijving 3
- een argumentatie welke twee in tekst 2 aan de orde aan de orde zijn: maakbaarheid en geluk 2

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- De maakbaarheid betreft de realiteitswaarde van de utopie: vakantiebeleving of realiteit 1
- De natuur van de mens gaat over de vraag in hoeverre de utopie aansluit bij de aard of natuur van de mens, bijvoorbeeld wat betreft vrijheid en gehoorzaamheid 1
- Geluk: welke opvatting van menselijk welbevinden spreekt uit de utopie, bijvoorbeeld wat betreft ziekte en gezondheid; en hoe lang duurt dat geluk? 1
- Maakbaarheid is als criterium te herkennen: in tekst 2 wordt gesteld dat die betere wereld bereikt kan worden door eigen menselijke inspanning 1
- Daarnaast is er in tekst 2 sprake van een opvatting over geluk: er is kennelijk een bepaald idee van hoe een wereld zonder ziekte en dood er uitziet, en waarvoor men bereid is zich in te spannen 1

10 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg van de geluksopvatting van More 1
- een uitleg van het verschil tussen de geluksopvattingen van More en die in 'Cocagne': geestelijke genietingen tegenover lichamelijke genietingen 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Thomas More onderscheidt lichamelijke en geestelijke genietingen, waarbij geestelijke genietingen op een hoger plan staan 1
- In de opvatting van More staan de geestelijke genietingen op een hoger plan dan de lichamelijke. In 'Cocagne' gaat het vooral om lichamelijke genietingen 1

11 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een argumentatie van het aspect dat Marx vanuit zijn toekomstvisie gewaardeerd zal hebben: sociale gelijkheid 1
- een argumentatie van de kritiek van Marx op Cocagne: fantasie tegenover wetenschappelijke zekerheid / consumerende mens tegenover de arbeidende, zichzelf verwerkeliijkende mens / eenheid van sociale klassen tegenover klassenstrijd als motor van de geschiedenis 1
- een uitleg waarom Marx zijn toekomstvisie niet als fantasie heeft beschouwd 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- De soldaat, de boer en de leraar vertegenwoordigen drie verschillende sociale klassen. In het schilderij van Brueghel zijn deze verschillen weggevallen: men ondergaat dezelfde genietingen op een gelijke manier. Dat zal Marx hebben aangesproken, immers hij streeft in zijn opvattingen naar gelijkheid tussen mensen ongeacht hun sociale positie 1
- 'Cocagne' is volgens Marx uiteindelijk slechts een fantasie die niets verandert aan de sociaaleconomische verhoudingen. Als fantasie zal het geen daadwerkelijke veranderingen ten gunste van de situatie van de arbeiders tot gevolg kunnen hebben. 1
- In zijn eigen toekomstvisie zal volgens op wetenschappelijke wetten gebaseerde voorspellingen de toekomst daadwerkelijke veranderingen te zien geven. Er is geen sprake van fantasie, maar van wetenschappelijke noodzaak 1

of in plaats van het 2e antwoordelement:

- In 'Cocagne' gaat het slechts om lichamelijke genietingen, consumptie en overvloed. Bij Marx is het noodzakelijk dat de mens zich inspant en realiseert door middel van arbeid. Na een revolutie – waarbij de uitbuiters van de arbeidende klasse buitenspel worden gezet – kan de mens zich pas geheel verwerkelijken omdat dan de arbeid in vrijheid kan worden gedaan 1

of in plaats van het 2e antwoordelement:

- In 'Cocagne' zijn de soldaat, de boer en de leraar vertegenwoordigers van verschillende sociale klassen. In het consumeren vindt men elkaar en is men saamhorig. Bij Marx is er geen sprake van eenheid van sociale klassen. Integendeel, het accent ligt op de strijd tussen klassen als de motor van de geschiedenis 1

12 maximumscore 2

Een goed antwoord bestaat uit een uitleg van de spanning tussen staatsmacht en individuele vrijheid over de huwelijksmoraal: individuele keuzes zijn ingebed in een systeem van harde sancties.

voorbeeld van een goed antwoord:

Individuen kunnen weliswaar hun partner vrij kiezen, maar vallen na bijvoorbeeld hun keuze voor een partner onder allerlei strenge regels. Ontrouw zijn, is na het kiezen van een partner absoluut verboden en wordt zwaar bestraft. Het individu heeft dus een beperkte vrijheid, want na het maken van een keuze zit het individu vast in een door de staat gedomineerd keurslijf.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

13 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een verschil in het denken over huwelijksmoraal en gelijkheid tussen Thomas More en het utopisch denken uit de jaren '60 1
- een overeenkomst aan de hand van een citaat uit tekst 3 2

voorbeeld van een goed antwoord:

- Het verschil is dat de nieuw geproclameerde moraal in de jaren zestig veel losser en vrijer was dan in 'Utopia'. Daarbij gold het huwelijk niet als noodzakelijke voorwaarde voor seksuele omgang 1
- Een overeenkomst is dat mannen en vrouwen gelijk of gelijkwaardig zijn. In tekst 3 wordt zowel de man als de vrouw voor het huwelijk naakt aan elkaar getoond 2

14 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat een uitleg hoe door 'Nieuwspraak' de vrijheid van de mens wordt beperkt.

voorbeeld van een goed antwoord:

Een van de middelen waarmee de 'Partij' de greep op hun burgers probeert te houden is 'Nieuwspraak'. Dat is een extreem gecompliceerde vorm van de Engelse taal, waarin de 'Partij' ervoor heeft gezorgd dat alle woorden die een negatieve werking voor hen zouden kunnen hebben zijn geschrapt of een andere betekenis gekregen hebben. Zo slaagt de 'Staat' er in om in de hoofden van de burgers door te dringen en ze te dwingen tot liefde voor de 'Staat' en de 'Partij'.

15 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een beschrijving van het optreden van O'Brien tegenover Smith: hersenspoelen door fysieke dwang en injecties 1
- een uitleg van hoe in Oceanië het heden, verleden en de toekomst van de mens worden gemanipuleerd: voortdurende aanpassing van de geschiedenis om te zorgen dat Grote Broer achteraf altijd gelijk krijgt 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- O'Brien dwingt Smith door middel van fysieke marteling en injecties duidelijk te geloven dat er geen werkelijkheid is buiten de geest om. Die werkelijkheid bestaat bovendien slechts in de geest van de 'Partij': collectief en onsterfelijk 1
- Aangezien degene die het verleden beheerst het heden bepaalt en wie het heden manipuleert de toekomst beheerst, verandert het ministerie van Waarheid voortdurend de geschiedschrijving in de archieven om ervoor te zorgen dat de 'Partij' uiteindelijk altijd gelijk krijgt 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

16 maximumscore 4

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een beargumenteerd standpunt over de vraag of de mensheid wel zonder utopieën kan 2
- een verwerking van een duidelijke opvatting over de menselijke natuur 2

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens mij kan de mensheid niet zonder utopieën. Veel goede praktijken uit het heden zijn immers ontstaan vanuit gewaagde en creatieve toekomstvisies over gelijkheid (democratie), vrede (VN) en gerechtigheid (nationale en internationale gerechtshoven). Op die gebieden is vooruitgang geboekt 2
- De menselijke natuur heeft in mijn opvatting twee kanten. Enerzijds is de individuele mens geneigd tot het goede, anderzijds ligt het kwade op de loer. Ook in de mensheid als geheel is sprake van deze strijd. Toch knoop ik aan bij de positieve opvatting over de mens. In de loop van de geschiedenis zie je dat er een grotere drang komt naar het regelen van vrede, veiligheid en gerechtigheid op een hoger (internationaal) niveau. De mens streeft altijd naar verbetering van zijn situatie, dat is zijn natuur 2

5 Inzenden scores

Verwerk de scores van de alfabetisch eerste tien kandidaten per school in het programma WOLF.

Zend de gegevens uiterlijk op 30 mei naar Cito.

6 Bronvermeldingen

---

tekst 1 'Remaking Eden. Cloning and beyond in a brave new world', Lee Silver

tekst 2 Utopie, Hans Achterhuis

Afbeelding blz 7 'Luilekkerland', Pieter Brueghel de Oude. (Alte Pinakothek, München)

tekst 3 Thomas More in 'Utopia' blz. 102-104